

CỔ VẬT KOSALINGA-CHAMPA

LƯU LẠC

Trần Thị Vĩnh Tường
California Sept. 15, 2023

Lịch Sử Nghệ Thuật thế giới choáng váng lần đầu chứng kiến một chương đặc biệt: thám tử, luật sư, chánh án, chính phủ xuyên quốc gia vất vả tìm nã một ngài ăn cướp cao quý: Douglas Latchford song tịch Anh/Thái Lan, cướp mặt hàng cao quý không kém: cổ vật.

DOUGLAS LATCHFORD LÀ AI?

Tác giả Ivan Fleming (1904-1968) cha đẻ điệp viên James Bond sống lại sẽ kinh ngạc ngả mũ chào trùm ăn cướp-DLatchford suốt 50 năm bịp bợm tinh vi: tạt khoác áo siêu huyền bí “vua Khmer tái sinh” cứu di sản quay cuồng trong nội chiến đôi khi bằng trực thăng tới đền đài xa xôi đủ hiểu thanh thế ngài rất lớn. Ngôi đền dưới đây, thuộc cự kinh độ đế quốc Khmer tk. 10 Công Nguyên, Koh-Ker bây giờ, bị cướp sạch.

[Looted Prasat Chen Temple in Cambodia | Smithsonian Photo Contest | Smithsonian Magazine](#)

CẶP BÀI TRỪNG DANH GIÁ DLATCHFORD- EBUNKER

Douglas Latchford người Anh sinh ở thuộc địa Anh tại Ấn Độ, năm 1951 đến Thái Lan, lập gia đình với người đẹp Thái, thường trú tại London và Bangkok. Từ 1970, DLatchford tích lũy siêu phẩm điêu khắc văn minh Ấn Độ tại Đông Nam Á.

Emma Bunker, sử gia dạy đại học tiểu bang Colorado-Hoa Kỳ, trong 60 năm gia đình tặng Denver Museum 200 món có 40 món là cổ vật. EBunker-DLatchford một ngày gọi điện thoại nhiều lần.

Số cổ vật giai nhân tài tử ăn cắp không sao kể hết. Theo British Journal of Criminology, nội 1997-1998 nhóm buôn lậu vận chuyển trái phép 92 bức

tượng đến tay DLatchford. 1988-2010 Sotheby bán 377 cổ vật Khmer, 70% không có (hoặc ghi sai) provenance-xuất xứ quyền sở hữu (trương tự giấy khai sanh, dù chưa phải nguồn gốc cổ vật). Provenance do một tay EBunker phò phép cung cấp cho các nhà đấu giá, tư nhân, viện bảo tàng Anh-Mỹ-Úc...

CỔ VẬT KHMER

Trong ba thập niên 1970-1990 đền đài bảo tàng Khmer bị đánh cắp đánh cướp chỉ còn bệ trống.

A defaced apsara figure at Siem Reap province's

CAMBODIA

Empty pedestals for looted statues missing from the Mahabharata battle scene in the National Museum in Phnom Penh, Cambodia.

Photo trái: Tess Davis - Photo phải: Kim Hag

2008, DLatchford tặng VBT Phnom Penh hai cỗ vật, Hoàng Gia cảm kích trao tặng huy chương cao quý Royal Order of Monisaraphon tương đương "Hiệp Sĩ"

British Khmer art collector Douglas Latchford during a function at the National Museum of Cambodia in Phnom Penh on June 12, 2009. Photo by Tang Chhin Sothy/AFP via Getty Images.

Getty Images

Thình lình người Khmer choáng váng thấy cổ vật bị mất xuất hiện trong ba cuốn sách bóng bẩy về nghệ thuật Khmer, DLatchford đồng tác giả với giáo sư sử học-EBunker, cả hai từng được Cambodia ca tụng anh hùng quốc gia.

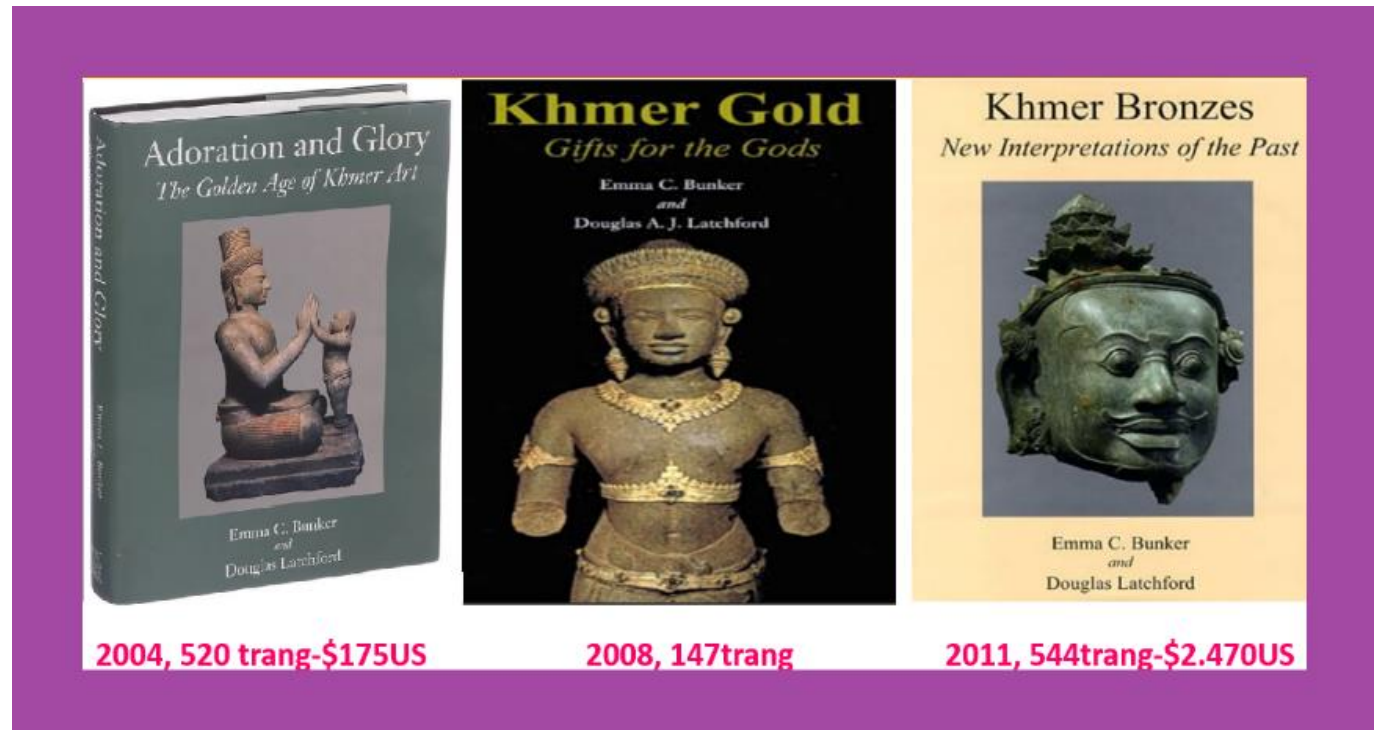

Photo internet

Rất may, vừa hoàn hồn sau nội chiến, Cambodia tỉnh người trước cú lừa “học hàm học vị - đồng tác giả” lưu manh hơn André Malraux-22 tuổi năm 1923 ăn cắp cổ vật Khmer chở đầy một chiếc xe bò về sau vẫn làm bộ trưởng văn hóa Pháp nên Cambodia tham gia nhiều tổ chức quốc tế giúp truy tầm cổ vật, xin kể một vài:

Nhờ luật sư Mỹ (chuyên ngành) tại New York,

Tìm cổ vấn nơi cơ quan International Consortium of Investigative Journalists,

Đăng ký RED LIST tại ICOM/International Council of Museum.

CAMBODIA

RED LIST OF CAMBODIA

The objects are grouped according to the material they are made of. The photographs which illustrate the categories were provided by the National Museum of Cambodia, the Ecole Française d'Extrême-Orient, and the Heritage Watch, hereinafter respectively referred to as NMC, EFED and HW for the copyrights. At the date of this printing, these images do not reproduce stolen objects; they serve only to illustrate the categories of objects which are the target of illicit traffic. Within these categories, the objects are presented in four time periods.

THE RED LIST INCLUDES THE FOLLOWING CATEGORIES OF OBJECTS.

STONE (including semi-precious stone)

PREHISTORY (from 5th century B.C. to 5th century A.D.)

A. Tools: adzes, axes, and axe-like chopping implements varying in size from 10 to 40 cm. [illus. 1]

B. Beads: most are made of semi-precious stone including carnelian (an orange colour) and agate (banded brown); some may be etched. [illus. 2-3]

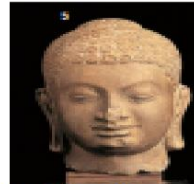
1. Adzes, stone ca. 15 x 18 cm. © HW
2. Beads, carnelian and agate ca. 4 cm. © HW
3. Bead, agate. © HW

PRE-ANGKOR (from 6th to 8th centuries A.D.)

A. Sculpture: carved representations or fragments (hands, feet, heads, and torsos) of human and animal forms. [illus. 4-5-6-7]

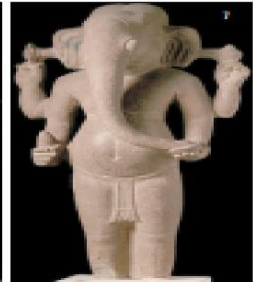
4. Linga, sandstone, 83 x 25 x 24 cm. © NMC

5. Head of Buddha, sandstone, 27 x 18 x 17 cm. © NMC

6. Vishnu, sandstone, 133 x 48 x 25 cm. © NMC

7. Ganesha, sandstone, 36 x 42 x 20 cm. © NMC

B. Architectural elements and fragments: colonnettes, columns, lintels, pediments, pedestals, and bas-reliefs. [illus. 8-9]

8. Lintel, sandstone, 34 x 129 x 21 cm. © NMC

9. Lintel and column, sandstone, 173 x 16 cm (column), 15 cm. © NMC

10. Stela with Nandin the bull on a lotus, sandstone, 50 x 42 x 8 cm. © NMC

C. Inscriptions: on stelae and door jambs. [illus. 10]

N ANTIQUITIES AT RISK

ANGKOR (from 9th to 13th centuries A.D.)

A. Sculpture: carved representations or fragments (hands, feet, heads, and torsos) of human and animal forms. [illus. 11-12]

B. Architectural elements and fragments. [illus. 13-14-15]

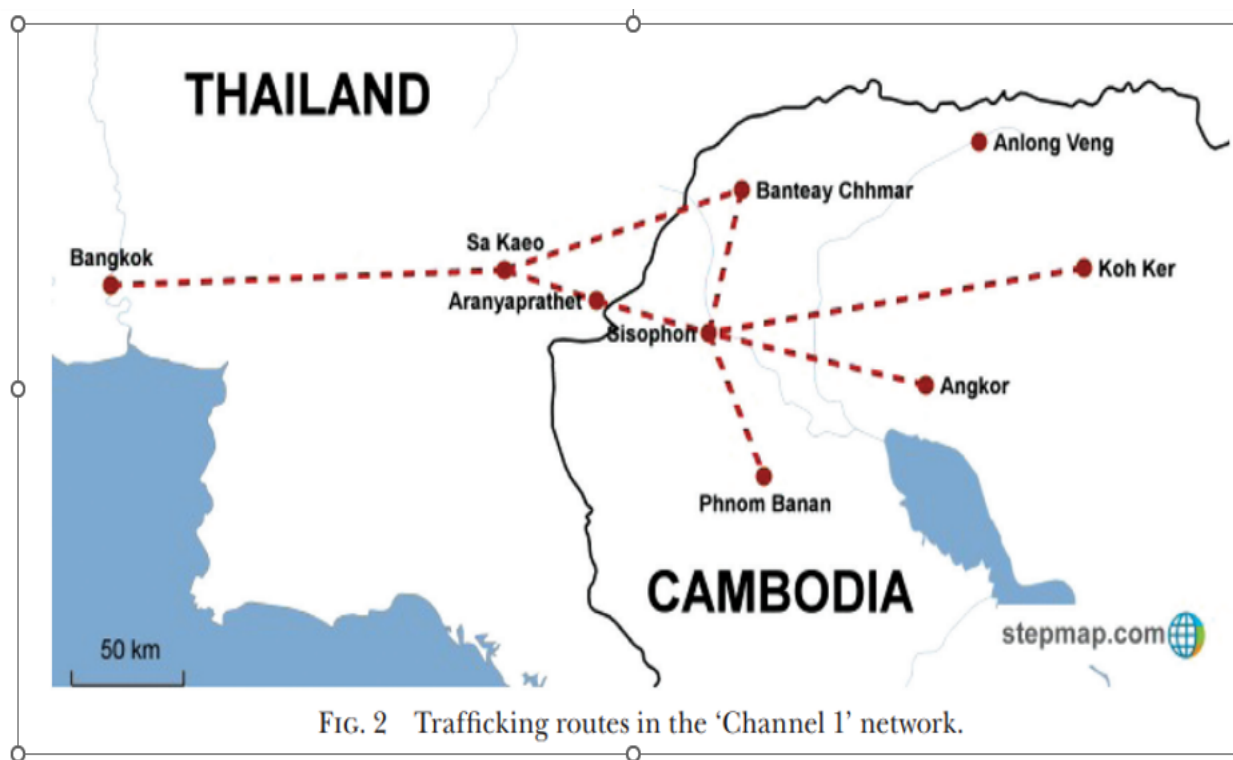
11. Female divinity, sandstone, 125 x 26 x 26 cm. © NMC

12. Shiva with Uma and Ganga, sandstone, 100 x 53 x 13 cm. © NMC

NƯỚC ANH VÀO CUỘC

DLatchford là công dân Anh và cổ vật thường dân dưng có xuất xứ từ Lào hay Anh nên cơ quan Chống Tội Phạm Hình Sự nước Anh vào cuộc. Năm 2013 nhóm cô Tess Davis (khảo cổ kiêm luật sư ngành di sản văn hóa) làm một cú điện dã bắt thường: ngang dọc 2.500km nội địa Cambodia từ Phnom Penh tới Sa Kaeo biên giới Thái Lan. Nhóm tận mắt chứng kiến đền đài trống rỗng, phỏng vấn nhân chứng vừa sống sót từ diệt chủng Khmer Đỏ lại suýt chết trước họng súng ép buộc đào bới đền đài tổ tiên.

Trafficking routes in the "Channel 1" Network

Photo Tess David

Nghiên cứu Tess Davis - Simon Mackenzie kết luận:

- DLatchford không phải là trung gian mà chỉ huy cả bốn khâu (đào trộm, trung gian địa phương + thế giới, đẩy cổ vật đến tay người mua.

-DLatchford lấy đồ bằng bàn tay bán thiu - chuyên lên chuỗi cung ứng bằng bàn tay (có vẻ) sạch sẽ.

Hai năm 1987-1989 tôi làm việc cho ICRC/Hồng Thập Tự Quốc Tế/trại Ty Nạn Site Two (núi Dong Rek, tỉnh Sa Kaeo thuộc Thái Lan, 70km cách biên giới Cambodia) tình cờ một lần thấy tượng cụt đầu lực lượng Thái và chỉ huy kháng chiến Khmer trao đổi.

TOÀ ÁN NEW YORK

Từ 2012, chính phủ Hoa Kỳ ráo riết ngăn chặn cổ vật bất hợp pháp. Sau khi Tòa tịch thu từ nhà đấu giá Sothby's một số VBT và tư nhân tự nguyện trả lại cho Cambodia.

2016, Nancy Wiener chủ gallery ở Mahattan bị bắt. Tòa tuyên án 25 năm tù, trả 27 cổ vật trị giá 3.8 triệu USD cho Cambodia.

Tháng 11/2019, Tòa New York truy tố DLatchford tội dân sự (tịch thu/bồi thường) và hình sự (án tù) âm mưu lừa đảo đường dây trong nhiều năm bán cổ vật Khmer ăn cướp trên thị trường quốc tế, tạo xuất xứ giả hóa đơn giả chứng từ vận chuyển giả, xuyên tạc quốc gia xuất xứ cổ vật với sự trợ giúp của Học Giả/Scholar (tức Emma Bunker).

📷 Ricky J Patel, acting special agent in charge of homeland security investigations in New York praised the sculptures for their 'extraordinary beauty and craftsmanship'. Photograph: Andrew Kelly/Reuters

Photo Andrew Kelly/Reuters

Tòa đang làm thủ tục dẫn độ DLatchford từ Bangkok qua New York xử chính thức thì tháng 8/2020 ông ta chết sau 4 năm hôn mê, đi tay không chẳng mang theo cổ vật nào. Tháng 03/2021, đến lượt EBunker về hưởng nhan thánh Chúa. Chúa hết hồn rà soát danh sách sử gia trên nước thiên đàng đang rình rập món gì.

Tháng 01/2021, con gái DLatchfor là Julia Copleston thừa hưởng gia tài, trả Cambodia một số cổ vật trị giá 50 triệu USD.

Tháng 12/2022, Denver Art Museum trả cổ vật cho Cambodia, đóng luôn quỹ mang tên Emma Bunker. Báo chí mỉa mai “Lột mặt nạ nữ học giả buôn lậu, ăn cướp...” Tiếc cho EBunker ở lại học thuật như tội phạm hình sự. Thật ngạc nhiên vì ở Mỹ sinh viên hai ngành Khảo Cổ và Lịch Sử Mỹ Thuật phải học Code of Ethics/Tiêu Chuẩn Đạo Đức, nói chỉ giáo sư.

(Cũng ngạc nhiên bốn năm trước ba tiến sĩ khảo cổ -một ở Hà Nội hai ở Saigon- cho hay trường không hề dạy Code of Ethics. Đã đến lúc quý trường xem lại -dạy Code of Ethics- để tránh điều đáng tiếc có thể mang lại trách nhiệm dân sự hay hình sự hoặc cái chết ai oán như Dr. Roxanna Brown năm 2008)

Tỷ phú James Clark “Tại sao lại chứa đồ ăn cắp”

Trong khoảng 2003-2008, James Clark mua nhiều cổ vật của Latchford không-chứng từ. JClark ngừng mua khi đòi giấy tờ từ chính phủ Cambodia mà DLatchford không thể có.

Tối ngày 16/03/2023, 13 cổ vật trả lại cho Cambodia hạ cánh xuống phi trường Phnom Penh, trong bốn món JClark tự nguyện trả lại có một Kosalinga bằng vàng. Kosalinga tương tự như mũ miện phủ lên Linga-bản thể thần Shiva.

Gold Shiva head - James Clark collection

Photo by Anton L. Delgado (zoomed)

Theo Dr. William Noseworthy “Shivalingakosa vàng không phải của Cambodia mà là "Nghệ thuật Chămpa" rất giống với Shivalingakosa bằng bạc ở MET ở Pháp và Việt Nam”.

Photo Ngô Văn Doanh & MET

VN HIỆN CÒN MÁY KOSALINGA?

Theo tiên sĩ Ngô Văn Doanh, nhiều Kosalinga của Champa lưu lạc khắp thế giới.

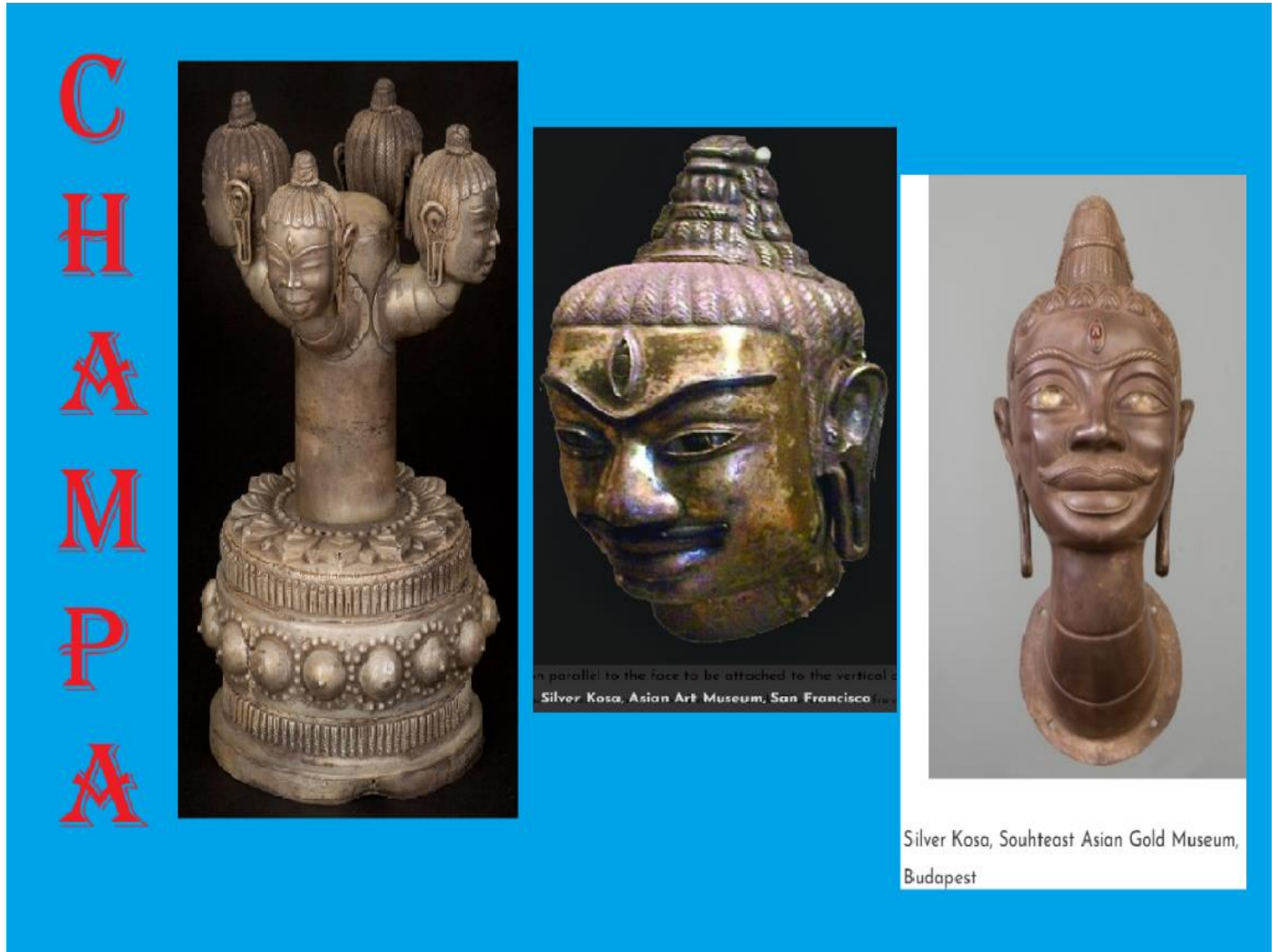

Photo Ngô Văn Doanh

Việt Nam chỉ còn hai Kosalinga Vàng: một tìm được ở Hương Đình/Phan Thiết một tìm được ở Phú Long/huyện Đại Lộc Quảng Nam, 24cm nặng 0.58kg như dưới đây:

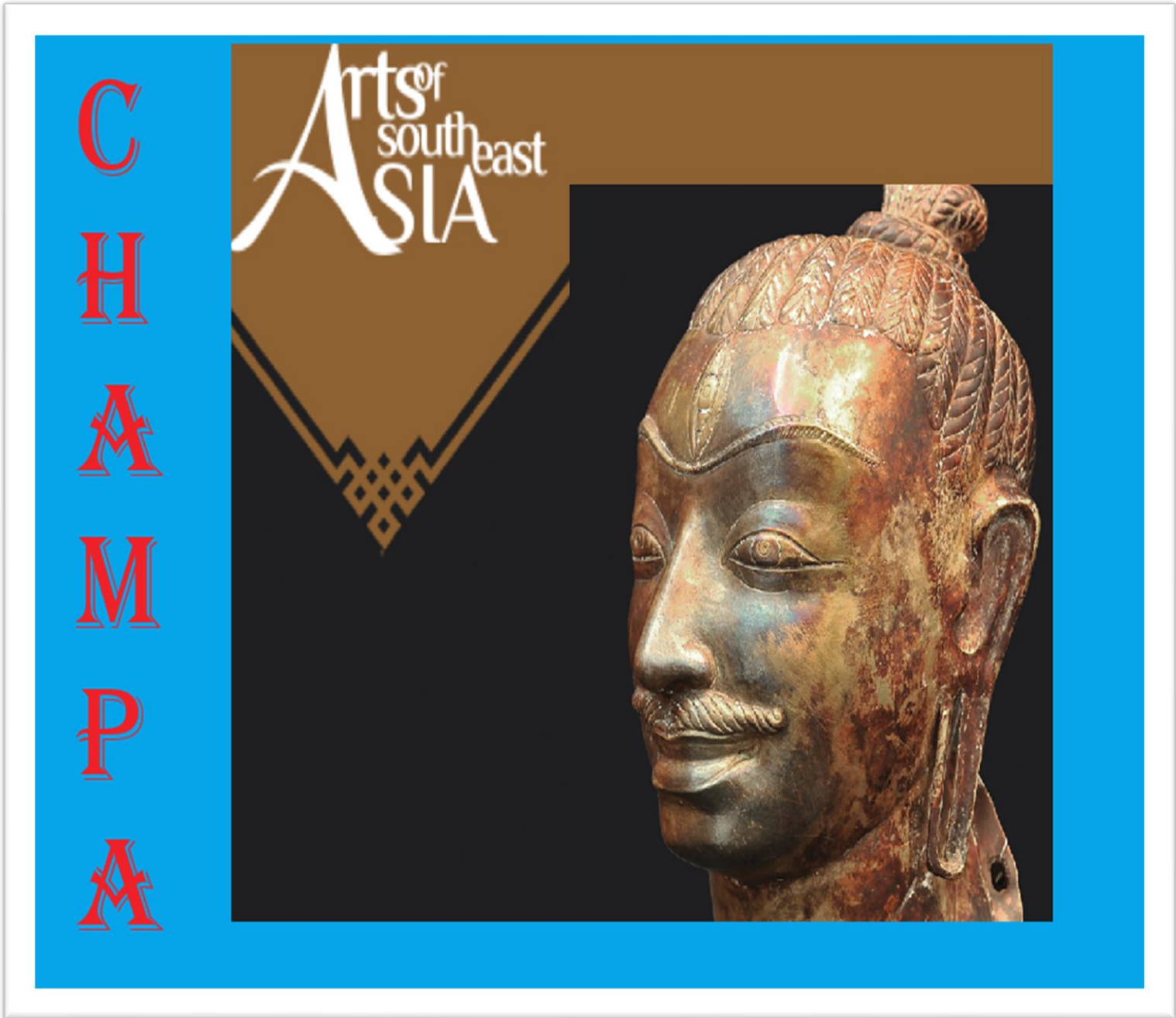

Photo Ngô Văn Doanh

Theo Dr. Anna Bennett, trang 206-Gold in Early Southeast Asia/Yale 2015:

“Khoảng 20 năm nay thị trường xuất hiện nhiều Kosalinga, đã có dịp làm việc với cả thật và giả. Kosalinga mà Henri Parmentier mô tả năm 1920 lúc đó là hiện vật trong bảo tàng Hà Nội nhưng giờ đã mất”. Trang 207, “Kosalinga Bạc pha Vàng, tk 8-10, 17.3cm. tìm thấy ở Miền Trung VN”

C
H
A
M
P
A

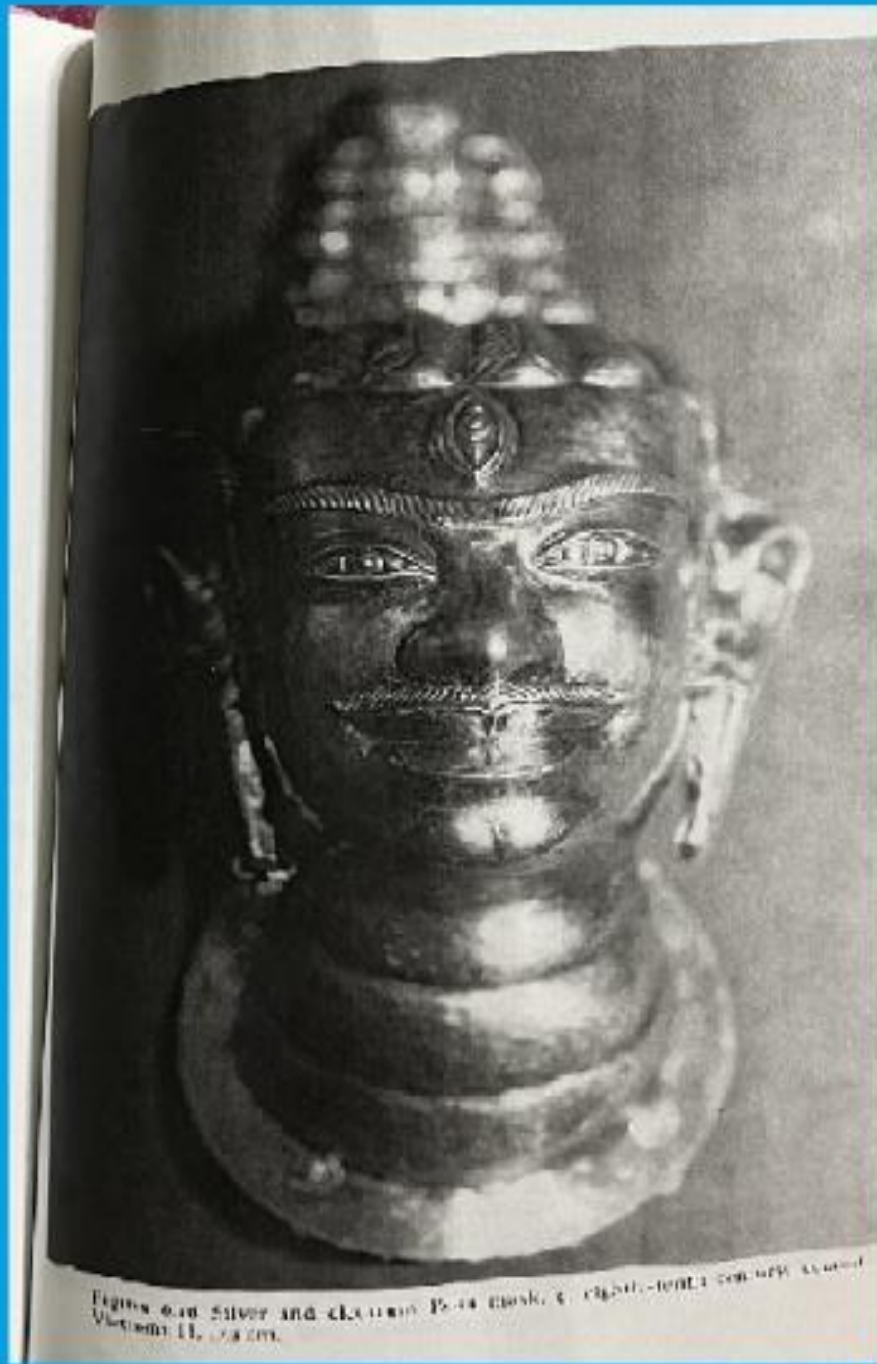

Photo A.Bennett

Việt Nam có thể đòi lại KosaLinga từ Cambodia không?

Không rõ vương quốc Khmer có Kosalinga in hết vậy không? Nếu quả thật của Champa nhưng trả cho Cambodia chắc căn cứ trên Provenance mà tiến sĩ EBunker phù phép rồi tung rồi mù đặng khó truy tìm. Nếu VN muốn phải liên lạc với Tòa New York theo thủ tục ngoại giao và pháp lý.

Ngoài Kosalinga này còn cổ vật nào bị trả lầm không?

Dư luận đều cho rằng luật pháp cần xử lý người bán và cả người mua nên sẽ còn nhiều "tự nguyện" trả lại.

Muốn đi xa phải sẵn sàng yên cương. Trong hàng ngàn cổ vật con gái DLatchford thừa kế, 10 VBT thế giới trưng bày và cả trong sưu tập tư nhân mà Tòa New York đang chiếu cố chắc chắn có cổ vật Champa, Tây Nguyên, Việt Nam. Điều quan trọng, VN cần ký kết và tham gia thoả thuận quốc tế bảo vệ và truy tìm cổ vật như Cambodia đã làm từ 1990.

Việt Nam đã sẵn sàng chưa?

Cổ vật Khmer trở về tối 16/3/2023, ngay hôm sau lễ cầu phúc tại Bảo Tàng Quốc Gia Phnom Penh cổ vật đóng gói được mở từng món. Hab Touch, bộ trưởng Bộ Văn Hóa và Mỹ Thuật xúc động “Cuối cùng, các vị thần quay trở lại quê hương... không chỉ tượng đá tượng đồng mà tổ tiên linh hồn của chúng tôi”.

Khi người Khmer bình tĩnh khẳng định lại văn minh Khmer bằng đưa thần về nhà thì vết thương quá khứ thực sự đã lành.

Khi mảnh đất Việt Nam-bây giờ còn là “Miền Chư Biên Giới”...

Khi cư dân hòa huyết chưa là Mạ Stieng Ba Na là Gia Rai Sơ Đẳng là Chăm là Mường là Việt ...

Khi từ những Tháp Champa tĩnh lặng nơi thần từng cư ngụ rạt rào thanh âm kêu gọi tài sản quay về...

Trong khi chờ đợi, tự an ủi rằng cổ vật Champa lưu lạc ít ra thế giới biết bên bờ Biển Đông vàng nắng đã từng có Văn Minh Champa-1600 năm ...

Mong rằng một đi có đôi chút còn trở lại.

Trần Thị Vĩnh Tường
California Sept. 15, 2023

Tham Khảo

<https://www.icij.org/investigations/pandora-papers/cambodia-relics-looted-temples-museums-offshore>

Robbed antiquities – DW – 06/25/2014

Who was Emma Bunker? Colorado scholar played role in stolen art market (denverpost.com)

The Denver Art Museum Is Returning Four Antiquities to Cambodia After the Pandora Papers Exposed Their Illicit Origins (artnet.com)

CAMBODGE GOOD BM.indd (icom.museum)

Southern District of New York | U.S. Attorney announces return of 30 looted antiquities to Kingdom of Cambodia | United States Department of Justice

<https://artsofsoutheastasia.com/the-gold-kosa-of-phu-long/>

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/38905>

More looted Cambodian relics returned from the United States (southeastasiaglobe.com)

<https://www.theguardian.com/culture/2023/mar/20/new-york-metropolitan-museum-collection-artifacts-theft>

Temple Looting in Cambodia | The British Journal of Criminology | Oxford Academic (oup.com)

How we tracked Cambodian antiquities to leading museums and private galleries - ICIJ

<https://southeastasiaglobe.com/looted-cambodian-relics-returned-united-states/>

<https://www.cnn.com/style/article/cambodia-khmer-artifacts-douglas-latchford/index.html>